

Koolituse KÕITMISE LUGU teemad:

I Kirjaeelsed süsteemid

1. Optilised (tuli, suits)
2. Akustilised (trummipõrin)
3. Esekirjad
4. Kaljujoonised

II Infokandjad enne raamatut

1. Raidkirjad
2. Paberi eellased- puulehed, kasetoht, savitahvlid
3. Käsikirjad pärgamendil
4. Papüürus ja rullraamat

III Idamaa raamatud

1. Budistlikud tekstid
2. Hiina raamatud (neliauk raamat, karp)
3. Jaapani raamatud (kilpkonnakilp-seos, kanepilehe seos, voldikud)
4. Islami raamatud (klappraamat)

IV Vahemere äärsed raamatud

1. Ühepoognane kopti köide
2. Mitmepoognane kopti köide
3. Etioopia köide
4. Bütsantsi köide
5. *Alla graeca* raamatud (vene kloostriköide, armeenia köide)

V Euroopa köitekunst

1. Koodeksid (kirjutustahvlist raamatuni)
2. Merovingi köide (paelornamentika)
3. Karolingi köide (evangeliaarid, psaltrid, sakramentaarid)
4. Romaani köide
5. Gooti köide (13-15saj. *mudéjar*-köide, kukkurköide, pehmekaanelised raamatud)
6. Renessanssköide (16.saj.) valgepark, korviinused, seme-köide, maioli köide, Lyoni köide
7. Barokk-köide (17.saj fanfaarstiil, *cottage*-köide, *all-over*-köide, mosaiikköide, lehvikköide)
8. Rokokooaegne köide (18saj. *dentelle*-köide, maalitud plokiserv ja kaanepärgament)
9. Klassitsismiaja köide Katedraalstiil (19saj.)

10. Juugend ja art deco k itekunstis
11. Otto Dorfner
12. Bauhaus
13. Ajalooline k ide Eesti raamatukogudes, tarbekunstimuuseumis.

VI Kaasaegne k itekunst

1. Kaasaegne eesti k itekunst
2. Kaasaegsed k itekoolid ja -studiod maailmas
3. Rahvusvahelised k iten itus-konkursid
4. K itekunst internetis, kodulehek ljed

K ITMISE TEHNOLOOGIA JA KOMPOSITSIOON

I Materjali petus

1. nahk
2. parkimine
3. pap urus
4. p rgament
5. paber, kartong, papp
6. lehtkuld, -h betr kk
7. tr kifoolio

II Ornamenteerimine

1. intarsia
2. aplikatsioon
3. batika
4. k sikuldamine
5. ratastr kk,
6. tempeltr kk
7. plaattr kk
8. kli ee
9. linooltr kk
10. fotokujutis

III K itmine

1. Faksiimile
2. Kalingur- ja paberk ide

3. Pool- ja täisnahkköide
4. Prantsuse köide
5. Saksa köide
6. Millimeeterköide
7. Pärgamentköide
8. Raamatukoguköide
9. Diplomköide
10. Brošüürköide
11. Karpköide
12. Pianoköide
13. šarniirköide

IV Raamatu ennistamine ja konserveerimine

1. Restaureerimismaterjalid
2. Restaureerimistehnikad
3. Restaureerimiseda tegelevad firmad
4. Erinevad karbitüübid

ABIMATERJAL 1

Rene Haljasmäe

köitekonservaatorite täiendkoolitusloengu „Köite lugu“ kokkuvõte
05.04.07.

Arheoloogilised leiud kinnitavad, et nahatöötlemine ja nahkesemete valmistamine on ka Eesti aladel üks vanimaid käsitööharusid. Inimene tundis nahatöötlemise esialgseid võtteid juba 5. aastatuhandel e.Kr. Leitud on erinevaid tüüpi jalanõusid, luisu-, pussi-, mõõgavutlareid, vöörihma-, kinda ja saduladetaile, ka nahast palle. Nende esemete kaunistamisvõtted on mitmekesised. Kasutatud on sälgutust, narmaid, lõiget, ažuurtehnikat, templijäljendeid. Esimesed kirjalikud andmed Tallinna köitjatest pärinevad aastast 1495 ja kinnitavad, et meister Hindrek on saanud Niguliste kirikult ühe raamatu köitmise eest viis veeringut. Sama kiriku raamatukogu olemasolust kõnelevad andmed aastast 1465. Kindlasti tegeldi seal raamatute köitmise ja korrastamisega, mida kinnitavad aastatel 1473 ja 1481 väljamakstud töötasud.

Gootika sai alguse XII sajandi keskel Prantsusmaa arhitektuurist. XIII sajandi alguseks oli ta muutunud valitsevaks kõikides kunstiliikides. Uus stiililiikumine haaras teiste kunstialade kõrval ka raamatukunsti ning teisendas naha- ja köitekunsti kujunduslikku ilmet. Kahtlemeta on gooti ajastuköitekunsti arengut oluliselt mõjutanud raamatute arvu hüppeline kasv, mida tingis eelkõige trükikunsti leiutamine XV sajandi keskel (u.1440). Selle, kultuuri arengu seisukohalt ülitähtsa leiutise loojaks peetakse sakslast Johann Gutenbergi (1399?-1468). Esimestes trükitud raamatutes (inkunaablites) oli trükimenetluses teostatud vaid tekst. Pealkirjad, kaunistatud esitähed, illustratsioonid ja vinjetid maaliti käsitsi. Puudusid tiitellehed ja paginatsioon.

Gooti perioodil on köitekodade arv juba väga suur. Raamatute arvu kiire kasv sundis otsima uusi, odavamaid ja kiiremaid köidete kaunistamise menetlusi.. Köidete materjaliks on gootika varasemal perioodil kasutatud sageli punakat lamba- või valgeks pargitud seemisnahka. Hilisemal perioodil muutus üldiseks vasika- või veisenahk, vähesel määral on kasutatud idamaadelt toodud taimparkseid kitsenahku - marokääni ja šagrääni. Sile pärgament tuli köitematerjalina kasutusele alles XVI sajandi alguses. Raamatu kaaned valmistati enamasti puust, ehkki küllalt levinud oli ka nahast kaante vahele paigutatud pehme köide. Sellisel juhul kaitses raamatuplokki esikülje üle ulatuv klapp. Köite seljal tõusid esile köitmed. Nendevaheline ala oli gooti perioodil kaunistamata ja ilma tiitlita. Gooti perioodi trükitud raamatutes on aga juba kasutusel tiitelleht, mida inkunaablites veel ei kohta. 14.- 15. sajandi raamatuploki välisserv olid üldiselt ühevärvilised, kas kollakas või tumeroheline, harvem punane. Ornamenteeritud raamatuploki serva võis sel perioodil harva kohata. Gooti köide on kaunistatud ja kaitsitud metallpanuste ja sulguritega. Varasema perioodi metallpanused olid teostatud enamasti valutehnikas, hilisemad, alates XV sajandist, olid välja löödud messingplekist ning kaunistatud graveeringute või ažuurse ornamendiga. Metallkaunistused asusid köite nurkades ja keskel, sulgurid sulgesid köite, kaitses seda tolmu eest ning aidasid vältida ka puukaante kõmmeldumist. Sulgurite traditsioon püsis läbi renessansi- ja barokkajastu. Oli tavaks, et Inglismaa, prantsusmaa, Itaalia ja Hispaania meistrid kinnitasid sulguri tagakaane külge, Saksamaa ja Madalmaade köitemeistrid aga toimisid vastupidi. XV sajandil tekkisid linnades käsitöölise, sh. Köitemeistrite tegevust kordineerivad organisatsioonid – tsunftid. Pariisi köitemeistrite tsunft on asutatud 1401 (Revalis 1766).

Gooti raamatu nahkaante kaunistamiseks on kasutatud nahalõike ja voolitehnikat. Massilisemalt on aga pimetrükktehnikat XV sajandil võetakse laialt levinud pimetrükktemplite kõrval kasutusele mustrirull ja plaatpress. Motiividelt ja temaatikalt väga rikkalike ja mitmekülsete mustrirullidega teostati põhiliselt köidete raamistused. Oma kujunduse ja kuju poolest kannavad gooti

pimetrükitemplid tugevat romaani ajastu hõngu. Väga rikas on gooti ajastu taime ja loomamotiivide hulgal. Uuena võib täheldada islamimaade mõju ja seda esiti kapriisse põim- ja sõlmornamendi arenduses.

Renessanssiajastu raamatuköites ilmutas ennast eelkõige uus, rikkalik ornamentika. See pärines ühelt poolt antiikkunstist, teisalt saadi impulsse idamaadest. Idamaide sõlm- ja paelornament, arabesk, moresk muutusid nahakunstis valitsevateks motiivideks. Idamaadelt võeti üle XV sajandi teiselt poolelt ka käsikuldamise tehnoloogia ja seal imporditi Euroopasse erksavärvilisi, kergeid marokäännahku. Pidulikkust ja toredust rõhutasid maalitud vapid ja medaljonid, ning mitmevärviline paelornament. Raamatutesse ilmusid kaunid eeslehed ning raamatuploki servi hakati rikkalikult ornamenteerima. Ka raamatu struktuur tegi läbi uuendusliku protsessi, raamat muutus formaadilt väiksemaks, käepärasemaks, kergemaks. Puukaaned asendusid pappkaantega, kadusid tugevad köitmed raamatu seljal, sest need peideti raamatuplokki süvendatud õnarustesse. Tänu kõigele sellele hakkasid oma osatähtsust kaotama ka metallsulgurid. Võrreldes Prantsusmaaga kulges Saksamaa renessanssköite areng konservatiivsemalt. Kuni XVI sajandi keskpaigani säilitasid Saksa köited puukaaned, köitmed raamatu seljal. Kasutati heledat sea ja vasikanahka ning pärgamenti, mitte marokääni. Saksa meistrid kasutasid kaane ornamenteerimisel suhteliselt väikest, plaadilt pressitud keskvälja ja mustrirullidega teostatud laia raamistikku. Plaatidel kujutati nii antiikajaloo kangelasi kui ka kaasaegseid reformaatoreid. Rullijäljendite vahele jäänud tühi pind täideti sageli kirjatekstiga.

XVII-XVIII sajand, mida kunstiajalugu käsitleb barokk- ja rokokooajastuna, on Euroopa köite- ja nahakunsti ajaloos dünaamiline, uute väljendusvahendite ja stiilide otsingute ning suurte raamatukogude rajamise ajajärk. Köited muutusid teatraalselt ja luksuslikult värviküllasteks oma kuldse ornamendi, värvilise mosaiiktehnika maalilise nahamarmoreeringu, marokään- ja siididublüüride, kaunistatud esilehtedega. Prantsusmaa oli ka nendel sajanditel juhtival positsioonil uute raamatuköitestiilide ning uue maitse suuna väljatöötamisel. Saksa kultuurialaköites on erilisel kohal pärgamentköited. Tarberaamatute puhul võisid need olla täiesti kaunistamata. Tiitel oli kirjutatud tindiga raamatu seljale. Tähelepanuväärsed on aga maalitud pärgamentköited. Need olid valdavalt väikeseformaadilised, rahvale mõeldud laulu- ja palveraamatud. Seetõttu oli nende maalitud ornamendis tundarvahakunsti, eriti tikandi mõju. Dekooris oli valitsevaks looduslähedases laadis taimemotiivid tulbid, granaatõunad, nelgid – ja nende kõrvalsümboolsete märkidena ristid, südamed, elu puud. Valdavalt rohelises-punases toonide maaling on piiratud kuldse kontuuriga. Põhja-Saksamaal kasutati pärgamentköidete kaunistamisel palju pimetrükitempleid ja plaate, millega loodud kujutised maaliti. Muutunud on templite töötlus, mida nüüdsest hakkas iseloomustama *pointillé*-stiil. Varem pideva joonena kulgenud kontuur antakse nüüd väikeste punktidenä, eriti spiraalide ning väänelmotiivide teostuses. Sel moel saavutati tõeliselt filigraanlik mulje. Raamatuploki serva hakati alates XVII sajandi teisest poolest samuti rikkalikumalt kaunistama. Võeti kasutusele marmoreeritud paberid köitete eeslehtedena. Marmoreeritud paberit on valmistatud Jaapanis a.800. XV sajandil on kasutatud seda Pärsias ja XVI sajandil juba Türgi köidetes. Rahvapäraselt ongi marmorpaberit Türgi paberiks kutsutud.

XVIII lõpul taandus rokokoo klassitsismi ees. Endine ornamentaalne üliküllus asendus lihtsusega. Rikkalikult ornamenteerituks jäi ainult köite selg ja antiikmotiiviline raam kaaneservas. Erilist huvi hakati tundma erineva faktuuriga ning marmoreeritud naha kasutamise vastu.

ABIMATERJAL 2

Köite kirjeldamine

Kuna raamatuköide koosneb osadest, seetõttu toon alljärgnevalt välja detailid, mida võib raamatu kirjeldamisel kasutada. Mida täpsem on raamatu eelnev kirjeldus, seda turvalisem on ennistusprotsess. Alljärgnevad köite kirjeldamise punktid järgivad köitetöö järjekorda. Head konservaatorit iseloomustab üldistamisoskus ;)

Sisuplokk:

Käsitähtlised märkused, provenients;
illumineeritud ja rubriteeritud suurtähed;
eeslehepaber: materjal; vesimärk
sisupaber: materjal; vesimärk

Märkused kasutatud materjalide ja tehnikate kohta.

Õmblusniit:

- materjal: kiudude arv.

Õmblusstiil:

- üks poogen korraga.
- kaks poognat korraga.
- kolm poognat korraga.
- üle köitme.
- ümber köitme.
- kringelpistes ümber kahe köitme.

Köitmed:

- arv plokiseljal.
- üksik.
- paaris.

Köitmete materjal:

linanöör.

taimparkrihm.

valgeparkrihm.

pärgament.

Raamatu selja tugevdusmaterjal:

- pärgament.
- tekstiil.

Raamatu selja kuju:

- sirge.
- ümar.
- nõgus

Raamatuploki serv:

- õmmeldud.
- värvitud.
- puntseldatud.

Kaaned:

1. profiil.

2. paksus.
3. materjal (kask; tamm; pöök jne.)

Köitmete kinnitus kaanega: kanal, kinnitussuund:

- kiil.
- punn.
- liim.

Kaptaal:

- õmmeldud.
- vormitud nahk.
- tekstiil.

Kaane kattematerjal ja stiil:

- taimparknahk.
- pärgament.
- paber.
- tekstiil.
- täisnahk.
- poolnahk.

Kattenaha servatöötlus:

- töötlemata.
- šärfitud.
- sisselõiked.

Nurga lõige:

1. servservaga tasa.
2. kattega.
3. keel.

Ornamendi kirjeldamine võimaldab määrata templite, rullide ja plaatide päritolu ning paigutada konkreetne köide vastavasse stiili ja määrata koolkond. Jäljendite hulk ja mitmekesisus annab teadmise töökoja või meistri rikkusest ja oskustest.

Märkused ornamendi kohta.

Tehnika:

- pimetrükk.
- käsikuldamine.
- värvitud.

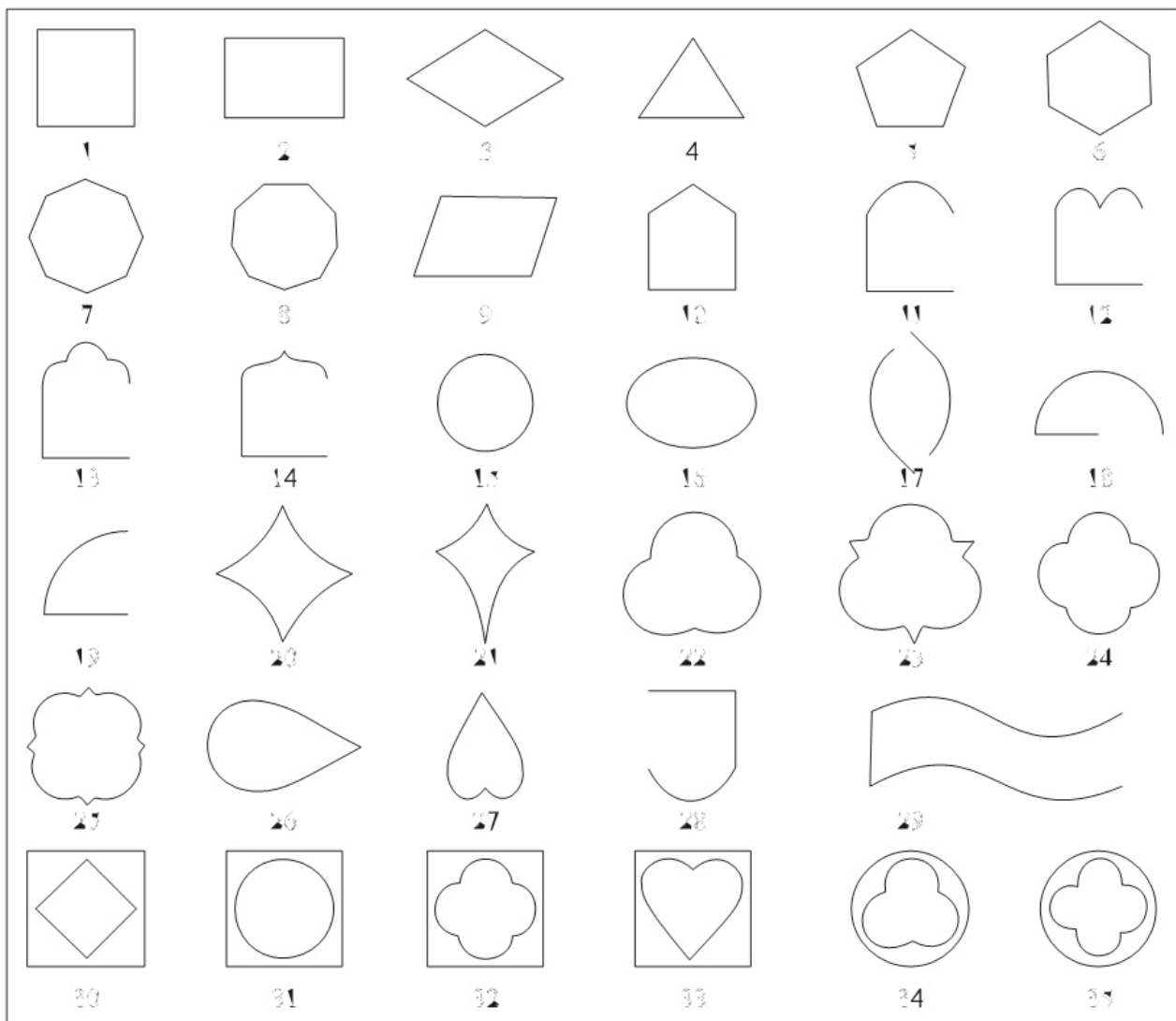
Joonrauad:

1. laius.
2. ridade arv.

Templijäljendid teema järgi:

- esemelised motiivid.
- taimemotiivid.
- looma(linnu, putuka)motiivid.
- figuraalsed motiivid.
- arhitektuursed motiivid.
- tähelised motiivid.

Templijäljendid silueti järgi:

Joonis3. Templite jaotus silueti järgi1.

1. ruut - square (*Quadrat*); 2. ristkülik - rectangle (*Rechteck*); 3. romb - diamond (*Rhombus*); 4. kolmnurk - triangle (*Dreieck*); 5. viisnurk - pentagon (*Fünfeck*); 6. kuusnurk - hexagon (*Sechseck*); 7. kaheksanurk - octagon (*Achteck*); 8. üheksanurk - nonagon (*Neuneck*); 9. rööpkülik - parallelogram (*Parallelogramm*), 10. kolmnurkviil - triangular gable (*Dreiecksgiebel*); 11. ümarkaar - roundish arc (*Rundbogen*); 12. topeltümarkaar - doubly roundish arc (*Rundbogen, doppelt*); 13. ristikein kaar - shamrocky arc (*Kleeblattbogen*); 14. kiilkaar - keely arc (*Kielbogen*); 15. ring - circle (*Kreis*); 16. ovaal - oval (*Oval*), 17. mandel - almond (*Spitzoval*); 18. poolring - half-circle (*Halbkreis*); 19. veerandring - quarter-circle (*Viertelkreis*); 20. teemant - diamond (*Karo, konkav*); 21. venitatud teemant - diamond, stretched (*Karo, konkav geschweift*); 22. kolmkaar - three-arc (*Dreipass*); 23. kolmnurkkaar - three-arc on the triangle (*Dreipass mit eingeschriebenem Dreieck*); 24. nelikaar - four-arc (*Vierpass*), 25. ruutkaar - four-arc on the square (*Vierpass mit eingeschriebenem Quadrat*); 26. tilk - drop (*Tropfen*); 27. süda - heart (*Herz*); 28. kilp - shield (*Schild*); 29. lint - banding (*geschwungen*).

Raamitud motiivid - Framed motifs:

30. ruut ruudus - square in the square (*Quadrat, darin Quadrat*); 31. ring ruudus - circle in the square (*Quadrat, darin Kreis*); 32. nelikaar ruudus - four-arc in the square (*Quadrat, darin Vierpass*); 33. süda ruudus - heart in the square (*Quadrat, darin Herz*); 34. kolmkaar ringis - three-arc in the circle (*Kreis, darin Dreipass*); 35. nelikaar ringis - four-arc in the circle (*Kreis, darin Vierpass*).

Rullrattad:

- teema.
- formaat.

1 <http://www.hist-einband.de/terminologie.shtml> 1.1.07

Plaadijäljendid:

- teema.
- formaat.

Kõitepanused (materjal):

- sulgurid.
- ahelad.
- nurgised.
- keskväljaplaadid.
- kandid.
- puklid.

Seljatiitel:

- käskkirjas;
- katematerjalil;
- etiketil.
- trükitud;
- pimetrükis.
- kuldtrükis.
- värv.

Raamatu kahjustused jagunevad nelja suuremasse rühma: füüsikalised, keemilised, mehaanilised ja bioloogilised. Kahjustuste kirjeldamine võimaldab planeerida järgnevat restaureerimisprotsessi ja materjalikulu. Kui trükis on juba restaureeritud, siis võimaldab kirjeldus restaureerimisspassis jälgida täpselt tööde kulgu ja seirata muutusi raamatu restaureerimisjärgses seisundis.

Märkused kahjustuste kohta.

Sisuplokk: pehkinud; kortsus; murdunud; puuduvad tükid; rebendid; määrdunud; rebaseplekid; roostekahjustus; hallitus; putukakahjustus; veevoolujooned; kolletunud; põlenud.

Kõide: kulunud, katkenud köitmed, katkenud õmblus.

Kaaned: puuduvad; pehkinud; rebenenud; deformeerunud; määrdunud; kulunud, puuduvad tükid; roostekahjustus; putukakahjustus; veekahjustus; bioloogiline kahjustus; põlenud.

Puuduvad panused.

Varasemad ennistused (rest.passi number)

Soovituslik kirjandus:

* Timotheus, Heiki. Praktiline keemia. [Tallinn]: Avita, 1999 (Riga: Jana seta). Lk 212-229.

* Teder, I. Naha- ja kõitekunsti ajalugu, 2004, Eesti Kunstiakadeemia.

* Szirmai, J.A. Archeology of Medieval Bookbinding, 1999, Treasures of the British Library. London, 1988.

* Eesti standard EVS-ISO 14416:2005, Informatsioon ja dokumentatsioon. Raamatute, perioodika- ja jätkväljaannete ning teiste paberdokumentide köitmisele esitatavad nõuded arhiivides ja raamatukogudes. Meetodid ja materjalid.?

* Eesti standard EVS-ISO 11799:2003, Informatsioon ja dokumentatsioon. Dokumentide hoiunõuded raamatukogu- ja arhiivimaterjalidele.?

* Konsa, K. Konserveerimisbioloogia. Eesti Kunstiakadeemia Restaureerimiskool, 2006 ([Tallinn] : Pakett) .

* http://tera.chem.ut.ee/~ivo/Conservation/Eve_Keedus.pdf